

neiden keskuudessa. Erasmus joutui korjaamaan myös alkutekstiä, sillä hänen ensipainokseen käyttämässään Ilmestyskirjan käsikirjoituksesta puuttui muutamia jakeita, ja hän paikkasi kohdat kääntämällä ne Vulgatasta kreikaksi. Seuraavien painosten muutokset koskivat kuitenkin ennen muuta latinankielistä tekstiä. Selitysosasto laajeni painos painokselta, kun Erasmus vastasi saamaansa kritiikkiin. Toinen painos – nyt perinteisellä nimellä *Novum Testamentum* – ilmestyi 1519, kolmas 1522, neljäs 1529 ja viimeinen 1535. Viimeinen laajentui yli 1300 sivun mittaiseksi. Tämä ei sopinut kaikkien kukkarolle, ja siksi teoksesta otettiin myös oktaavokokoisia taskupainoksia, joissa oli vain latinankielinen teksti. Kansalliskirjastossa on tällainen Baselissa 1526 painettu *editio minor*, jonka marginaaleihin on käännetty joitakin sanoja suomeksi.

Ajatus suomenkielisestä Uudesta testamentista oli herännyt teoksen ilmestyttyä ruotsiksi 1526. Erasmus editiosta tuli perusta useille kansankielisille versioille. Kääntäessään Uutta testamenttia Wartburgin linnassa Lutherilla oli käytössään vuoden 1519 painos, josta hän hyödynsi sekä latinalaista että kreikkalaista tekstiä. Teoksen selitysosaa hän oli käyttänyt jo vuoden 1519 Galatalaiskirjeen kommentaarissaan. Erasmus ansiot haalistuivat kuitenkin pian, sillä jouduttuaan teologiseen kiistaan humanistin kanssa Luther toivotti tämän samaan paikkaan paavin ja perkeleen kanssa. Ruotsalaisen Uuden testamentin tärkeimpänä pohjatekstinä on puolestaan Erasmus edition kolmas painos, ja samaan pohjautuu eräiden väli vaiheiden kautta myös englanninkielisen maailman merkittävien teos, *King James Version* vuodelta 1611. Agricola käytti suomennoksensa lähteenä viimeistä eli vuoden 1535 laitosta.

Erasmus sovelsi pyhään tekstiin samoja kriittisiä tutkimusmenetelmiä, joita humanistit käyttivät analysoidessaan antiikin kirjal-

lisuutta. Näin hän loi perustan modernille Uuden testamentin tutkimukselle. Vaikka hänen ensisijainen tavoitteensa oli parannettu latinankielinen versio, aikaa myöten tärkeämmäksi osoittautui ensi kertaa painoasun saanut alkuteksti. Siitä tuli niin kutsuttu *textus receptus*, johon tutkimus tukeutui 1800-luvun loppupuolelle saakka. Raamatun-suomennoskomitea luopui sen käytöstä 1900-luvun alussa.

Moderni Erasmus-tutkimus on ryhmittynyt kahden projektin ympärille. Humanistin teosten kriittistä, niin kutsuttua Amsterdamin laitosta alettiin julkaista 1969 ja siitä on ehtinyt ilmestyä puolisensataa teosta. *Collected Works of Erasmus* eli niin kutsuttu Toronton laitos on aloitettu 1974 ja se käsittää tähän mennessä yli seitsemänkymmentä osaa. Siihen sisältyy myös Erasmus kirjeenvaihto, joka on julkaistu latinaksi jo viime vuosisadan alkupuolella ja jota ei ole otettu mukaan Amsterdamin laitoksen.

Basel 1516 -artikkelikokoelman kirjoittajat ovat läntisestä Euroopasta, Yhdysvalloista ja Kanadasta, ja he ovat historioitsijoita, teologeja ja filologeja, useimmat etabloituneita Erasmus tutkijoita. Viisi toista englanniksi ja saksaksi kirjoitettua artikkelia käsittelee Erasmus teoksen syntyvaiheita, käsikirjoitustraditiota, Erasmus laatimia esipuheita ja kommentteja, teoksen markkinointia, vastaanottoa ja laajempaa vaikutushistoriaa.

Amsterdamin laitoksessa Erasmus Uusi testamentti käsittää kymmenen huolellisesti editoitua osaa. Sen molemmat toimittajat ovat kirjoittaneet artikkelin esiteltävään teokseen. Andrew J. Brown, joka on toimittanut ja kommentoinut Uuden testamentin tekstin, esittelee Erasmus käyttämät käsikirjoitukset sekä antaa arvion niiden ja koko edition laadusta. Tämän perusteella hän rohkenee kyseenalaistaa nykyisen tekstikritiikin periaatteita ja käytäntöjä. Hänen mielestään Erasmus esittämä tekstimuoto on pai-

koin parempi kuin modernin standardiedition eli Nestle-Alandin teksti. Selitysosan editoija Miekske van Poll-van Lisdonk esittää puolestaan, kuinka *Annotationes*-osan tarkoitus oli selittää ja perustella niitä muutoksia, jotka Erasmus teki Vulgatan tekstiin. Artikkelelaajenee kuvaukseksi siitä, kuinka Raamatun selittämisestä tuli Erasmus elämäntyö.

Basel 1516 kertoo myös, kuinka se kirkko, johon Erasmus kuului ja johon hän jäi, tuomitsi ja hylkäsi hänen työnsä. Myös protestanttisella puolella Erasmus latinankielinen teksti jäi unhoon, mutta alkuteksti tarjosi pohjan lähes kaikille kansankielisille käännöksille.

SIMO HEININEN, PROF. EMERITUS

HARRY FREEDMAN

The Murderous History of Bible Translations. Power, Conflict and the Quest for Meaning. London/New York: Bloomsbury 2016. 256 s.

Harry Freedman on brittiläinen seemiläisten kielten ja Talmudin tuntija. Tuoreimmassa teoksessaan hän esittelee raamatunkäännösten historiaan liittyviä konfliktialttiita piirteitä. Kirja on mielenkiintoinen, yleisajuinen ja säilyttää kohtalaisen tasapainoisen otteen aiheeseensa. Se ei kuitenkaan lunasta otsikkoaan: "murhiin" tai väkivaltaan päästään vasta sivulla 65 ja kytkentä raamatunkäännöksiin on erittäin väkiväinen. Verisimmät kohtaukset löytyvät lyhyessä kuvauksessa kataareista, joiden oksitaaninkielinen Uuden testamentin käännös kiellettiin 1229 pitkän ja verisen vainon jälkeen. Murhia esiintyy siellä täällä toisessa osassa "The Violence Begins", mutta kolmas osa "Enlightenment" on jo valistuneen rauhallinen. Historia on niin täynnä murhaa ja väkivaltaa, että mikään historiikki tuskin ansait-

see erityistä attribuuttia ”murderous” ellei se ole murhaa alusta loppuun. Alaotsikko *Power, Conflict and the Quest for Meaning* on vielä vähemmän kuvaava: mihin kehityskulkuun ei kuuluisi vallankäyttöä ja konfliktia? Ymmärrän, että *The Concise History of Bible Translations: Some, Mostly Mild, Ancient and Modern Controversies* ei olisi kovin myyvä otsikko, mutta en pidä perusteltuna vetää murhia ja konflikteja kirjan otsikkoon silloin kun nämä eivät ole hallitseva näkökulma.

Lukija, jonka kiinnostus painottuu enemmän itse käännöksiin kuin niiden takana vaikuttaviin historiallisten kehityskuluihin, jää kaipaamaan esimerkkejä hyvin toimivista, erikoisista tai vääristä käännöksistä. Niitä on kirjassa niukasti. Historianälkäinen lukija saa toisaalta kaipaamansa knopit ja detaljit. Brittikirjoittaja on luonnollisestikin vahvimmiltaan oman maansa käännöksiä taustoittaessaan. Alaluku ”The Morning Star of the Reformation” ja kuudes pääluokki, ”The Murder of Tyndale”, ovat kirjan parasta antia. Näissä historiallisen tilanteen vaikutus raamatunkäännöksiin liittyviin debatteihin on tarkkanäköisintä. Esimerkiksi kaniikki Henry Knightonin lausumat John Wycliffen englanninkielistä käännöstä vastaan suhteutetaan 1300-luvun tilanteeseen, jossa yläluokan kieli oli edelleen normanniranska. Vahva ote jatkuu King James -käännöksen (1611) vaiheiden esittelystä. Kirjoittajan mukaan tämä ”Authorized Version” ei itse asiassa koskaan saanut mitään virallisen käännöksen asemaa.

Kirjasta löytyy koko joukko mielenkiintoisia yksityiskohtia, seuraavassa pieni valikoima niitä. M. Weitzman on esittänyt, että Vanhan testamentin syyriankielinen Peshittakäännös heijastaa taustayhteisön konflikteja. Sen kääntäjän tekemät lyhyet valitusvirsimäiset lisäykset (esimerkiksi 2. Aik. 15:5–7) vihjaavat, että hän on kenties ollut maanpaosella elävä juutalainen 200–300-luvulla, jonka yhteisö on ollut hajoamas-

sa kristinuskon paineessa. Ainakin kolmet aakkoset – gootin, armenian ja muinaiskirkkoslaavin – on kehitetty nimenomaan raamatunkääntämistä varten. Varhaiset arabiankieliset Vanhan testamentin käännökset jättivät pois tarpeettomia toistoja ja korvasivat henkilöiden nimiä pronomeilla kehittyvän arabian kirjakielen tyylin vaatimuksesta. Muslimien jopa sanotaan syyttäneen juutalaisia Vanhan testamentin väärentämisestä ”koska siinä on niin paljon toistoja” – argumentti, joka tulee hieman toisessa muodossa vastaan modernissa kirjallisuuskritiikissä! Vaikka ”Mooksen sarvet” (2. Moos. 35:34) periytyvät jo Vulgatasta, ne ilmesivät kirkkotaitteeseen vasta Aelfricin Heptateukki-parafraasin myötä vuoden 1000 tienoilla. Lutherin vastustajat yrittivät korvata hänen saksalaisen käännöksensä toisella, Hieronymus Emserin laatimalla, mutta näiden käännösten erot olivat mitättömiä ja Emserin käännöksen painoksissa oli jopa samaa kuvitusta kuin Lutherin Raamatuissa.

William Tyndale opiskeli heprean itsekseen hiljattain julkaistujen kielioppien ja vastaavien avulla ja sai aikaiseksi varsin hyvän Pentateukin käännöksen, joka painettiin 1530. Sana ”passover” on Tyndalen muodostelma ja se tarkoittaa sitä miltä kuulostaakin: kuoleman enkeli ”passed over” eli ohitti israelilaisten asumukset. George Joye, jokseenkin oppimaton pappi, ”korjaili” Tyndalen Uuden testamentin uutta editiota kääntäjän nimissä mutta ei suinkaan kreikankielisen Uuden testamentin vaan Vulgatan mukaan! Koska renessanssiaikaiset raamatunkäännökset liittyivät vahvasti protestanttisen agendan ajamiseen, Vatiikaani päätti kieltää uusien kansankielisten käännösten tekemisen kokonaan, mutta yllättävän myöhään vuonna 1559. Kielto kumottiin lopullisesti vasta 1943, jolloin paavi salli raamatunkäännösten tekemisen suoraan alkukielistä.

Espanjassa runsas juutalaisväestö helpotti Vanhan testamen-

tin käännösten laatimista juutalaisten karkottamiseen eli vuoteen 1492 asti, mutta varhaisia espanjankielisiä käännöksiä ei juuri ole säilynyt, sillä inkvisitio oli hyvin tehokas niiden tuhoamisessa. Onnellinen poikkeus on ”Alban Raamattu”, erään rabbin tilaustyönä laatima käännös Heprealaisesta Raamattua vuodelta 1433 erään kristityn ritarikunnan suurmestarille. Jokseenkin ainoa juutalaisten itse itselleen tekemä varhainen Vanhan testamentin käännös on laadittu ladinoksi eli juutalaisesperanjaksi, kun taas varhaiset jiddišinkieliset käännökset olivat kristittyjen käännystarkoituksessa tekemiä. Valistusajalla Moses Mendelssohn julkaisi juutalaisille tarkoitettua Heprealaisen Raamatun saksannoksen, mutta koska sen kieli oli elävämpää kuin Lutherin jo vanhahtavaksi käyneen käännöksen, ensi painosten enimmäkseen tilaukset menivät kirkonmiehille. Vähän tunnettuihin käännöksiin kuuluu myös Pohjois-Amerikan alkuperäisväestölle suunnattu algonkininkielinen Raamattu jo vuodelta 1663. Ensimmäisen Pohjois-Amerikassa tehdyn englanninkielisen käännöksen (Charles Thomson 1808) Vanha Testamentti käännettiin Septuagintasta; editio oli sattumalta löytynyt kirjatorilta.

Amerikanenglannin luojaksikin kutsutun Noah Websterin revisio King James -käännöksestä 1833 oli aikalaisillekin turhan hienovarainen, muun muassa ”joka vetensä seinään heittää” (esimerkiksi 1. Sam. 25:22) on käännetty ääriproosallisesti sanalla ”mies”. Käännös ei saanut juuri suosiota. Ensimmäinen tunnettu Raamattua kääntänyt nainen, Julia Smith, päätti julkaista alun perin omaan käyttöön tekemänsä käännöksen ilmeisesti noin vuonna 1873 osoittaakseen olevansa riittävän älykäs saadakseen äänioikeuden. Nykyvenäjänkielisten käännösten aikaansaaminen osoittautui mahdottomaksi vielä 1800-luvun alussa: painetut Oktateukin käännökset jäivät sitomattomina varastoon. Epäviral-

liset, hepreasta tehdyt Vanhan testamentin käännökset takavarikoitiin ja poltettiin. Virallinen käännös saatiin aikaan vasta 1876, eikä sen päivittäminen onnistunut 1900-luvulla Neuvostoliiton uskontopolitiikan takia. Seuraava venäjänkielinen käännös ilmestyi vasta 2011.

New English Bible -käännöksen (Uusi testamentti 1961, Vanha testamentti 1970) pyrkimys nykykielisyyteen ei kestänyt ajan hammasta ja sai jo julkaisuaikanaaan purevaa kritiikkiä. The Jerusalem Bible, ranskalaiseen esikuvaan pohjautuva roomalaiskatolinen käännös hepreasta ja kreikasta (edelliset oli laadittu Vulgatan pohjalta) edusti aikansa parasta kielenkäyttöä englantilaisten käännösten joukossa. Tyylikonsultaatiota oli saatu muun muassa J. R. R. Tolkienilta. Sen suora jälkeläinen, New Jerusalem Bible (1985), on muuten eksegeettisestikin kohtalaisen pätevä. Sitä voi hyvin suositella New Revised Standard Version -käännöksen rinnalle.

New Jerusalem Bible oli ensimmäisiä käännöksiä, joissa yritettiin ottaa huomioon sukupuoli-inkluusiivisen kielenkäytön tarpeet. Vielä vuonna 2011 Wycliffe-raamatunkääntäjät – varakas amerikkalainen lähetysjärjestö – joutui myrskynsilmään, kun kävi ilmi, että heidän muslimille tarkoitettussa Uuden testamentin käännöksessään pyrittäisiin välttämään Isä-Poika -terminologiaa Jumalasta ja Jeesuksesta puhuttaessa. Wycliffe-järjestön taustalla vaikuttavat, enimmäkseen evankelikaaliset tahot, nostivat myrskyn: Isän ja Pojan suhteen hämärtäminen saattaa koko kristologian vaaraan. Jupakka ei tainnut Suomessa ylittää uutiskynnystä, mutta se osoittaa, miten herkkiä kysymyksiä raamatunkääntämiseen voi liittyä nykyäänkin.

Raamatun reseptio- ja vaikutushistorian näkökulmasta *The Murderous History of Bible Translations* on yhtä aikaa antoisa ja hivenen kiusaannuttava. Raamatun ja raamatunkäännösten kulttuurihistorialli-

nen vaikutus on valtava, tätä ei skeptisinkään lukija yritä kiistää. Vaikutus tuntuu kuitenkin eniten sellaisissa kulttuurisissa syvävirtauksissa, joista on hankala vetää esiin osuvia, varsinkin murhaavan osuvia esimerkkejä. Tämä alleviivaa kirjan otsikon harhaanjohtavuutta. Rärkein esimerkki on Münsterin kapinan (1534) ja lyhytaikaisen, erittäin verisen anabaptistihallinnon yhdistäminen raamatunkäännösten historiaan: kansankielinen Raamattu oli ainoa anabaptistien sallima kirja. Kirjoittaja itsekin joutuu sitä lieventämään ja selittelemään esimerkin väkijäisyyttä. Kuva keskiajan kirkosta toistaa populaareja kliseitä ristiretkistä, inkvisitiosta ja syntien anteeksiantamuksen ostamisesta rahalla, mikä on todellista historian popularisointia ilmaisun kaikissa huonoissa merkityksissä. Eikö tietokirjan tehtävä olisi haastaa lukijan yksipuolinen, joskus vääristynyt kuva menneisyydestä, ei vahvistaa stereotyyppiä?

Kirjoittajan heprean taitoa ei pitäisi olla epäileminen, mutta jotkut epätarkat ilmaisu- ja johtaa lukijan käsitykseen, että hepreassa ei kategorisesti olisi lainkaan olla-verbiä (s. 177) tai että heprean pronominit sinä ja te olisivat sukupuoli-neutraaleja (s. 202). Kirjallisuusluetelo ei ole täydellinen, siitä puuttuu ainakin yksi teos.

Takakannen lupaus ”fresh and brilliant” on ehkä liikaa, mutta raamatunkäännöksistä kiinnostunut lukija saa vauhdikkaan ja tietorikkaan sekä kohtalaisen vaivattoman luelämyksen. Valistuneen asianharastajan hyllyyn: kyllä. Yliopiston oppikirjaksi: ehkä. Otsikon perin huonosti valittu ”murderous” ei ainakaan tarkoita murhaavan tylsää!

TUUKKA KAUFANEN, TEOL. TRI

JYRKI KORPUA

Alussa oli Sana: Raamattu ja kirjallisuus. Helsinki: Avain 2016. 196 s.

Kirjallisuudentutkija, filosofian tohtori Jyrki Korpua on kirjassaan *Alussa oli Sana: Raamattu ja kirjallisuus* tarttunut aiheeseen, joka tulee suomenkielistä henkilöä vastaan käytännössä päivittäin, eli Raamatun käyttöön länsimaisessa ja suomalaisessa kirjallisuudessa sekä suomen kielessä. Aiheesta on kirjoitettu Suomessa vähän, lähinnä yksittäisiä artikkeleja, joten tämä suurelle yleisölle suunnattu yleistee tulee tarpeeseen. Edellinen aiheesta suomeksi kirjoitettu kirja oli Hannes Sihvon ja Jyrki Nummen toimittama *Raamattu suomalaisessa kirjallisuudessa: Kaunis tarina ja Jumalan keksintö* (Yliopistopaino 2001, 2. painos 2002), joka on ollut loppuunmyyty jo vuosia.

Kirjan taustalla on kaksi luento-sarjaa, jotka Korpua on pitänyt Oulussa, toisen yliopistolla, toisen kaupunginkirjastossa. Korpua käsittelee aihetta laajasti ottaen mukaan esimerkkejä niin suomalaisesta kuin länsimaisesta kirjallisuudesta. Hän ei pyri analyttiseen kokonaisesitykseen, vaan tarkastelee lähemmin joitakin valittuja aihepiirejä. Sivumäärältään melko suppeassa teoksessa tämä on hyvä ratkaisu, sillä kokonaisuudessa aihe on niin laaja, että sen kattava käsittely vaatisi kirjasarjan.

Kirjassa on johdannon lisäksi kuusi lukua. Raamatun kirjallisuushistoria on saanut kirjassa varsin merkittävän osan. Sitä käsitellään sekä ensimmäisessä että viimeisessä luvussa. Ratkaisu on varmasti hyvä, sillä ei voida olettaa, että lukijat tuntevat Raamatun syntyyn ja kirjallisuudenlajeihin liittyviä kysymyksiä. Korpua tiivistää asiallisesti luke- maansa suomenkielistä eksegeettistä tutkimusta ja esittää napakan johdatuksen Raamattuun kirjallisuutena. Hän toteaa johdannossa